

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.9>

ЗАХИСТ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ КОМПАНІЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Іващенко В.А.,
*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-3230-8304*

Кузьмінський О.О.,
*адвокат, кандидат юридичних наук,
викладач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0001-6645-0619*

Іващенко В.А., Кузьмінський О.О. Захист ділової репутації компанії та індивідуальної професійної діяльності у практиці Європейського суду з прав людини.

У статті досліджується складне питання правового захисту ділової репутації юридичних осіб і професійної діяльності фізичних осіб у контексті застосування ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенції), яка гарантує право власності. Автори приділяють увагу аналізу практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), де ділова репутація та професійна діяльність дедалі частіше розглядаються як об'єкти, що підпадають під захист цієї норми у разі завдання їм шкоди внаслідок втручання – переважно з боку держави або інших осіб.

Аналізуються ключові рішення Суду, що стосуються завдання шкоди діловій репутації, яка є нематеріальним активом, а посягання на неї, включно з втручанням у професійну практику, завжди має матеріальний вимір. В основі дослідження лежить концепція розширеного тлумачення поняття «власність» у рішеннях ЄСПЛ, де Суд безпосередньо чи опосередковано визнає, що втрата клієнтури, неможливість здійснювати професійну діяльність або шкода діловій репутації можуть кваліфікуватися як втручання у право мирно володіти майном.

Проаналізовані в статті судові рішення по суті стали прецедентами та мають вплив на національну юридичну практику і правову систему. Визнання ділової репутації та професійної клієнтури ЄСПЛ, що становлять специфічний різновид права власності, має важливе значення для розвитку правового регулювання у сфері захисту ділової репутації компаній як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Результати дослідження сприяють кращому розумінню специфіки тлумачення ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції. Вони демонструють можливі напрями формулювання вимог скарги до ЄСПЛ щодо порушення конвенційних прав. Стаття становить цілісний внесок у розуміння проблем і перспектив розвитку захисту ділової репутації компаній у сучасному світі. Зокрема, розглядається проблема надмірного регулювання або втручання з боку державних органів, що може призводити до порушення ст. 1 Протоколу № 1, якщо такі дії спричиняють непропорційне втручання в економічну діяльність або необґрунтоване знищення ділової репутації.

Автори акцентують увагу на тому, що Європейський суд з прав людини розглядає питання шкоди, завданої діловій репутації, не лише в розрізі ст. 1 Протоколу 1, а й у контексті порушень прав, передбачених іншими статтями Конвенції. У статті також аналізується взаємозв'язок між правом на захист репутації, яке розглядається у контексті статті 10 Конвенції, та економічними аспектами цього захисту, коли ділова репутація має матеріальний вимір.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, права людини, право власності, ділова репутація, професійна клієнтська база.

Ivashchenko V.A., Kuzminskyi O.O. Protection of a company's business reputation and individual professional activity in the case law of the European Court of Human Rights.

The article explores the complex issue of legal protection of the business reputation of legal entities and the professional activity of individuals within the framework of Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (the Convention), which guarantees the right to property. The authors focus on the analysis of the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR), where business reputation and professional activity are increasingly considered as assets falling under the protection of this provision in cases of damage caused primarily by state interference or by third parties.

The article examines key decisions of the Court concerning harm to business reputation, which is viewed as an intangible asset, while encroachments upon it – including interference with professional practice – are seen as having material consequences. The study is based on the expanded interpretation of the notion of “possessions” in ECtHR jurisprudence, where the Court explicitly or implicitly recognizes that loss of clientele, inability to carry out professional activities, or damage to business reputation may be qualified as interference with the right to peaceful enjoyment of possessions.

The court rulings analyzed in the article have essentially become precedents and significantly influence national legal practice and legal systems. The recognition by the ECtHR of business reputation and professional clientele as a specific form of property rights is of great importance for the development of legal regulation in the field of business reputation protection – both internationally and nationally.

The research findings contribute to understanding the specific interpretation of Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention. They highlight possible directions for formulating claims to the ECtHR concerning alleged violations of Convention rights. The article offers a comprehensive insight into the problems and prospects of business reputation protection in the modern world. In particular, it addresses the problem of excessive regulation or interference by state authorities, which may lead to violations of Article 1 of Protocol No. 1 when such actions result in disproportionate interference with economic activity or unjustified destruction of business reputation.

The authors emphasize that the ECtHR considers harm to business reputation not only under Article 1 of Protocol No. 1, but also in the context of violations of other Convention articles. The article also analyzes the interrelation between the right to reputation (as interpreted within Article 10 of the Convention) and the economic dimensions of such protection, particularly when business reputation acquires material value.

Key words: European Court of Human Rights, human rights, property rights, business reputation, professional clientele.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку демократичного суспільства, що ґрунтується на принципах верховенства права, свободи вираження поглядів та недоторканості приватної сфери, питання захисту ділової репутації набуває особливої ваги. З одного боку, держава зобов'язана гарантувати свободу слова, особливо в контексті суспільно важливих дискусій. З іншого – вона має забезпечити ефективний захист гідності, честі, професійної репутації та права власності осіб, що займаються підприємницькою або професійною діяльністю.

Особливу складність становить правове врегулювання ділової репутації як нематеріального, але економічно значущого активу. У національному правопорядку відсутня усталена практика трактування ділової репутації як об'єкта майнових прав, тоді як практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) демонструє еволюційний підхід до розуміння цього інституту через призму ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція).

У рішенні ЄСПЛ щодо ряду справ простежується тенденція визнання порушення права на мирне володіння майном у випадках шкоди, завданої діловій репутації або професійній клієнтурі. Це створює потребу глибшого аналізу критеріїв, за якими така шкода визнається втручанням у майнові права, а також визначення меж, в яких суд вбачає порушення балансу між публічними інтересами та приватним економічним правом.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного переосмислення статусу ділової репутації в системі захисту прав людини, зокрема у світлі практики ЄСПЛ, а також потребою гармонізації національної судової практики з європейськими стандартами.

Стан опрацювання проблематики. Питання тлумачення ділової репутації як нематеріально-го активу компанії ЄСПЛ, фрагментарно піднімалися у працях вітчизняних науковців, таких як: Н. Фурлей, О. Розгон, В. Іващенко та ін.

Метою дослідження є аналіз практики ЄСПЛ щодо захисту ділової репутації юридичних осіб та індивідуальної професійної діяльності фізичних осіб у контексті застосування ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Виклад основного матеріалу. Ратифікувавши Конвенцію, Україна погодилася з обов'язковою юрисдикцією Європейського суду з прав людини. Відповідно до ст. 32 Конвенції юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і Протоколів до неї [1].

Справедливо відмітити що бачення права власності, на Конвенційному рівні було сформульоване зі значними обмеженнями та включено до Протоколу 1, що набув чинності 18.05.1954 р., а відтак практика ЄСПЛ сформована за роки його існування спрямовувалася на всебічне тлумачення власності до якої на певному етапі ЄСПЛ відніс питання захисту ділової репутації компаній та індивідуальну професійну діяльність.

Для чіткого розуміння підходів ЄСПЛ до застосування ст. 1 Протоколу 1 до захисту ділової репутації, розглянемо розуміння «власності» та майна сформульованого у практиці ЄСПЛ. Так, у справі Маркс проти Бельгії, рішення від 13.06.1979 р., заява № 6833/74, ЄСПЛ зазначив: «Визнаючи, що кожен має право мирно володіти своїм майном, ст. 1 Першого протоколу, по суті, гарантує право власності» [2]. Поняття «майно» у тексті Конвенції не деталізується, натомість ЄСПЛ сформував цілісну практику щодо тлумачення поняття власності та майна розширивши дію Конвенції і на цілий спектр об'єктів та прав, що мають різну правову природу.

Т. Фурлей вказує, що поняття «власність» не обмежується традиційним розумінням майна. Ст. 1 Конвенції під власністю розуміє рухоме та нерухоме майно, кошти, акції, патенти, ліцензії, нематеріальні активи, «законні сподівання» щодо отримання коштів, «гудвіл» [3, с. 129-130].

Схоже твердження наводить і О. Розгон зазначаючи, що «Статтею 1 Протоколу № 1 захищається традиційна концепція власності, що включає рухоме та нерухоме майно (права *in rem*), взаємовідносини між приватними особами (права *in personam*), публічні взаємовідносини, інтелектуальну власність» [4, с. 175]. Така думка є слушною і підкріплюється чисельною практикою.

Здійснюючи тлумачення Конвенції ЄСПЛ у рішенні по справі Коперський проти Словаччини від 23.09.2004 р., заява № 44912/98 сформував правову позицію за якою «заявник може заявляти про порушення ст. 1 Першого протоколу тільки тією мірою, якою оскаржувані рішення стосуються його або його «майна» в сенсі цього положення, тобто майно має вже існувати. Хоча «майном» може бути не лише «існуюче майно», а й вимоги, щодо яких заявник може стверджувати, що він має принаймні «легітимні сподівання» на реалізацію майнового права» [5]. Ділова репутація та клієнтська база є важливими активами для компанії, їхній захист у контексті Європейської конвенції з прав людини залишається складним і залежить від конкретних обставин справи та підходу Суду до тлумачення поняття «майно».

Виходячи з низки справ ЄСПЛ, сформував практику стосовно ділової репутації компанії та індивідуальної професійної діяльності прирівнюючи право на неї до речового права, у тому числі і законних сподівань щодо майна.

Подібна практика є непоодиноким, оскільки ЄСПЛ формулюючи вимоги щодо «прийнятності» скарги акцентує увагу на чіткості формулювання змісту права яке порушено та відповідності порушення тій чи іншій статті Конвенції.

Судова практика показує, що ЄСПЛ в рамках ст.1 Протоколу 1. окремо виділяє ділову репутацію, точніше «добре ім'я», (Ван Марле та інші проти Нідерландів) від 26.06.1986 р., заяви №№ 8543/79, 8674/79, 8675/79, 8685/79 [6]. У скарзі заявники стверджували, що внаслідок дій окремих органів держави відбулося зниження їх доходу та «вартість репутації їх бухгалтерських практик зменшилася. І саме це, завдало втручання у виконання їх права на мирне користування їх майном і частково позбавлено його без компенсації» [6]. На думку суду «завдяки власній праці заявники створили клієнтуру. це мало в багатьох відношеннях характер приватного права і становило активи і, отже, майно у розумінні ст. 1 Протоколу 1» [6]. Як бачимо з рішення, мова йде про

ділову репутацію, яка може бути не прив'язана до зареєстрованої торгової марки, чи комерційного найменування, але завдяки інтелектуальному творчому потенціалу створена фізичною особою за професійним напрямом діяльності упродовж багатьох років і є немайновим активом, що може бути прирівняний до майна.

Важливо зазначити, що ЄСПЛ зазвичай розглядає «гудвіл» (ділову репутацію) як елемент вартості бізнесу або професійної практики, а не як окреме майно. Тому, коли компанія стверджує про втрату клієнтської бази через дії держави або інших осіб, Суд може оцінювати це в контексті загальної вартості бізнесу, але не обов'язково визнавати репутацію або клієнтську базу як окреме «майно», що підлягає захисту за статтею 1 Першого протоколу.

ЄСПЛ у своїй практиці розглядав питання, чи може ділова репутація компанії вважатися «майном» у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, яка гарантує право на мирне володіння своїми володіннями. Зокрема, у справі *Firma EDV für Sie* проти Німеччини рішення від 02.09.2014 р., заява № 32783/08 [7]. Однак ЄСПЛ залишив відкритим питання щодо застосування цієї статті до існуючих обставин визнавши недостатню обґрунтованість скарги.

Практика ЄСПЛ показує, що суд констатує наявність порушених прав та визнаючи втручання в право заявника на мирне володіння майном згідно зі статтею 1 Першого протоколу не задовольняє позовних вимог.

У справі «Дерінг проти Німеччини» рішення від 09.11.1999 р., заява № 37595/97 ЄСПЛ розглядав скаргу колишнього судді Німецької Демократичної Республіки (НДР), якому після воз'єднання Німеччини було анульовано дозвіл на адвокатську діяльність. Так, Заявник обіймав посаду судді в НДР протягом приблизно 20 років. У цій ролі він брав участь у засудженні осіб за дії, які режим вважав неприйнятними, зокрема за спроби втекти на Захід. У 1990 році, незадовго до об'єднання Німеччини, йому було надано дозвіл на адвокатську практику. Проте в 1995 році цей дозвіл було скасовано на підставі закону 1992 року, який вимагав виключення з професії осіб, що діяли всупереч принципам гуманності та верховенства права.

Щодо поданої скарги ЄСПЛ підтвердив, що скасування дозволу становило втручання в право заявника на мирне володіння майном згідно зі статтею 1 Першого протоколу. Однак Суд дійшов висновку, що втручання було законним, переслідувало легітимну мету – забезпечення довіри до правової системи об'єднаної Німеччини – та було пропорційним. З огляду на це, скаргу було визнано неприйнятною як явно необґрунтовану [8].

Це рішення підкреслює, що держави мають право встановлювати моральні та професійні стандарти для осіб, які займають відповідальні посади, особливо в контексті історичних змін в державі.

Схожий підхід ЄСПЛ застосував у справі «Малік проти Сполученого королівства» рішення від 24.09.2012 р., заява № 23780/08 [9] щодо скарги лікаря загальної практики, який стверджував, що його відсторонення від роботи в Національній службі охорони здоров'я (NHS) без належної компенсації порушило його право на мирне володіння майном, гарантоване ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини.

Заявник, лікар загальної практики, працював у власній клініці з 1978 року, обслуговуючи близько 1400 пацієнтів, переважно з бангладеської громади. У 2000 році він був відсторонений від роботи в NHS через дисциплінарні питання, що призвело до втрати доходу та пацієнтів. Заявник стверджував, що це відсторонення без належної компенсації порушило його право на мирне володіння майном.

ЄСПЛ встановив, що відсторонення заявника від роботи в NHS становило втручання в його право на мирне володіння майном. Однак Суд визнав, що це втручання було передбачене законом і переслідувало легітимну мету захисту здоров'я та забезпечення якості медичних послуг. За цих обставин, ЄСПЛ дійшов висновку, що не було порушення статті 1 Першого протоколу [9]. Таким чином ЄСПЛ право пацієнтів на безпечну медичну допомогу визнав пріоритетнішим ніж втручання в право скаргника на мирне володіння майном.

Інакшим чином підійшов ЄСПЛ до справи «Könyv-Tár Kft та інші проти Угорщини» рішення від 16.10.2018 р., заява № 21623/13 [10] дійшовши висновку, що мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Так, розглядаючи скаргу трьох угорських компаній, які займалися дистрибуцією шкільних підручників. У 2011-2012 роках Угорщина провела реформу освітньої системи, централізувавши постачання підручників через державне підприємство, що фактично створило державну монополію в цій сфері.

Заявники стверджували, що законодавчі зміни позбавили їх клієнтури та можливості продовжувати підприємницьку діяльність, що становить втручання в їхнє право на мирне володіння майном, гарантоване ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції. ЄСПЛ визнав, легітимність втручання. Однак Суд встановив, що заходи були непропорційними, оскільки позбавили компанії основного джерела доходу без належної компенсації, а втручання в право власності має бути обґрунтованим і не накладати надмірного тягара на заявників [10].

Висновки. У результаті проведеного аналізу практики ЄСПЛ можемо стверджувати, що сучасна практика ЄСПЛ демонструє тенденцію до визнання ділової репутації та професійної діяльності елементами, що підлягають захисту як майнові права. Таким чином, ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції все частіше стає важливим інструментом юридичного захисту вразливих економічних інтересів як компаній, так і індивідуальних професіоналів. Зазначимо, що значна частина скарг щодо захисту ділової репутації та професійної діяльності, **поданих** до ЄСПЛ за ст. 1 Протоколу № 1, **була** визнана необґрунтованою. Водночас, ЄСПЛ на рівні своїх рішень показав, що за умови належної аргументації такі питання підпадають під дію ст. 1 Протоколу № 1.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення – 05.04.2025).
2. CASE OF MARCKX v. BELGIUM URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-57534%22> (дата звернення – 09.04.2025).
3. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.
4. Розгон О. Тлумачення права власності з позиції Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Міжнародне право. 10/2016. С. 173–176. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/10/35.pdf> (дата звернення – 09.04.2025).
5. CASE OF KOPECKÝ v. SLOVAKIA URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:%22001-66758%22> (дата звернення – 03.04.2025).
6. VAN MARLE AND OTHERS v. THE NETHERLANDS URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57590%22> (дата звернення – 12.04.2025).
7. FIRMA EDV FÜR SIE, EFS ELEKTRONISCHE DATENVERARBEITUNG DIENSTLEISTUNGS GMBH v. GERMANY URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-146851%22> (дата звернення – 12.04.2025).
8. DÖRING v. GERMANY URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-5642%22> (дата звернення – 12.04.2025).
9. CASE OF MALIK v. THE UNITED KINGDOM URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-109541%22> (дата звернення – 13.04.2025).
10. CASE OF KÖNYV-TÁR KFT AND OTHERS v. HUNGARY URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-186767%22> (дата звернення – 13.04.2025).